

Володимир Попов

ПОПОВ Володимир Юрійович — кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії Донецького національного університету. Сфера наукових інтересів — історія античної та середньовічної філософії, метафізика, теологія, історія християнства, практична філософія.

ЧОТИРИ НАВІГАЦІЇ ДАВНЬОГРЕЦЬКОГО ДУХУ

«Другою навігацією», за Платоном, зазвичай називають уможлядне, спекулятивне пізнання. На підставі цієї метафоричної аналогії у статті надається оригінальний екскурс історії античної філософії. При цьому основою її періодизації стають ідентифікаційні кризи цієї цивілізації, а нова філософська рефлексія розглядається як засіб їхнього подолання на кожному етапі. Саме ця рефлексія стає основою концептів тотожності у досократиків, Платона, Аристотеля, стоїків та неоплатоніків.

Ключові слова: «друга навігація», агональність, ідентифікаційна криза, тотожність, самість, ідентичність, уможлядність, космос, акосмізм, *Weltwende* (перелом епох).

Теза про те, що Україна є частиною європейського культурного простору, стала вже майже аксіоматичною. Але на довгі роки Україна була вирвана з цього простору, і зараз, щоб з найбільшою повнотою та ефективністю функціонувати в ньому, треба відновити те, що було розірване або забуте. При відновленні ж завжди маємо повертатись до першоджерел, якими для України, як і для всієї Європи, є класичні зразки давньогрецької мудрості. Українська культура, філософія, державницька свідомість надихалися античною спадщиною, орієнтувались на неї як на найвищий взірць. Класичний характер освіти зберігав і підтримував цю орієнтацію. І зараз, коли перед українською філософією стоїть завдання осмислення і сучасних проблем, і пройденого шляху, його уроків, важливо звернутися до духовних основ європейськості.

© В. Попов, 2012

Можливо, аналізуючи особливості розуміння ідентичності в античній філософії, ми знайдемо відповідь й на деякі виклики сучасності.

Світ стародавніх греків є невичерпним джерелом багатьох наших сучасних уявлень. Філософія, якщо вона дійсно намагається стати такою, є неможливою без занурення у цей світ, який кожна епоха інтерпретує по-своєму і знаходить у ньому своє натхнення. Чим є для нас стародавні греки, як не найкращим засобом розуміння самих себе?

В своїй статті ми хотіли б звернути увагу на розвиток античних уявлень про тотожність, які до певної міри збігаються з динамікою античної ідентичності, що її можна представити у певній метафоричній формі навігації давньогрецького духу.

Умоглядний світ буття, що залишається завжди рівним самому собі, в платонівській традиції уподібнюється так званій «другій навігації». Поняття тотожності було одним з найвеличніших відкриттів цієї «навігації» еллінського духу: спочатку в поетично-метафоричній формі у поемі Парменіда, а потім в метафізичній формі у діалогах Платона та трактатах Аристотеля.

Термін *Δευτερος πλους* («Друга навігація») спочатку використовувався у суто технічному значенні. Коли віщує вітер і під вітрилами йти неможливо, корабель переходить до керування веслами; за термінологією давньогрецьких мореплавців, це й називалося другою навігацією. У новому ж сенсі цей термін був уперше використаний Платоном в діалозі «Федон». У системі Платона перша навігація символізувала розуміння світу з урахуванням почуттів, а друга пов'язувалася з умоглядом. Умогляд є спрямуванням думки за допомоги власних зусиль — інакше кажучи, тут розум рухає самого себе. Перша навігація, як уважав Платон, закінчилася невдачею: те, що чуттєво сприймається, неможливо остаточно пояснити за допомоги самих чуттів. Тому філософія винайшла новий вимір та новий «засіб мореплавства» у бурхливому морі буття: осягнення розумом, що потребує великих зусиль.

Користуючись цією аналогією Платона та двозначністю терміна «навігація», який означає як засоби мореплавства, так і саме мореплавство, можна висунути гіпотезу про те, що давньогрецький дух протягом свого існування здійснив чотири «навігації».

Початок «першої навігації» зазвичай пов'язують з класичними витворами давньогрецького духу — поемами «Іліада» та «Одіссея»,

що приписуються сліпому рапсоду кінця героїчної доби — Гомеру. Ці поеми стали своєрідним письмовим каноном, який породив загальноеллінську ідентичність і роль якого можна порівняти лише з юдейським «Танахом». «Іліада» та «Одіссея» були основою виховання давнього грека, саме вони повинні були прищепити йому найвищу цінність — військову шляхетність, ἀρετή (арете), що мала стати засобом досягнення слави, за яким ідуть вшановування, відповідне становище у світі й супутнє йому багатство.

Гомерівська «матриця ідентичності» запроваджує змагальність (агон) як норму культуротворчості й тим самим закладає підвалини всієї європейської культури. Подальший шлях «першої навігації» полягав у своєрідній сублімації цього войовничого духу у новий тип громадських зв'язків, основою яких стає закон (номос) як безособова форма, обов'язкова для всіх вільних громадян. Формуються поліси (міста-держави), у яких кожен повноправний громадянин — це власник і політик, що виражає особисті інтереси через підтримку громадських спільнот. Рівне становище громадян перед законом вводить вагональну культуру механізми обмеження. На перший план висуваються «мирні чесноти» («справедливість», «розважливість», «благочестя»), а необхідність підтримання загальної блага ставить громадян у позицію примусової соціальної творчості. Боги охороняють і підтримують новий і природний порядок (космос), у якому відносини регулюються принципами космічної компенсації та відчуттям міри й підлягають раціональному осмисленню у різних натурфілософських системах. До речі, відзначимо, що слово κόσμος у ранній давньогрецькій мові походило від дієслова κόσμεῖν («влаштовувати, прикрашати») і означало те, що «влаштовано як слід», «порядок» (а не «світ») і застосовувалося до позначення полісного устрою чи вбрання жінки, що привела себе «до порядку» (звідси «косметика»). В «Іліаді» Гомера та в іншій ранній літературі слова «κόσμοκον», «κόσμεῖν» та їхні похідні позначають узагалі будь-яку систематизацію чи розташування частин, що є доречним, добре розташованим або ефективним. Κόσμεῖν — це радше щось фізично акуратне і ошатне, ніж морально чи соціально «коректне». Це слово в Гомера може застосуватися не лише до шиккування війська, але також до приставляння стріли до лука, до підготовки їжі та побудови дому, тобто до будь-якого упорядкування, як-от «доглянути» (κόσμεῖν) грядки з овочами Алкіноя. Коли це слово набуло нового значення універсального порядку світу і згодом

потрапило до філософського словника, є й досі невирішеною в сучасній науці проблемою. Але досить імовірно здається гіпотеза німецького дослідника Вернера Єгера, що саме філософія Анаксимандра була «відкриттям космосу» й немає жодних серйозних підстав приписувати це відкриття комусь іншому. Єгер зазначав, що ідея космосу, бодай у не зовсім точному для більш пізнього часу значенні, безсумнівно, вперше була створена саме Анаксимандром за допомоги уявлень про довічну Діке, яка панує в природі. Зокрема, німецький дослідник писав, що «...ми правомірно можемо визначити картину світу Анаксимандра як духовне відкриття космосу. Адже ніде, крім глибин людського духу, не можна було б зробити це відкриття» [3, с. 219]. Згідно з думкою російського філософа А. Чанишева, у гомерівській міфології «самість (αὐτός)» ототожнюється насамперед з людським тілом та протиставляється душі, точніше душі (ψυχή), духові (θύμος) та розуму (νοῦς), які розглядаються як певні «копії» тіла, що можуть бути незалежними від нього (у разі смерті, запаморочення тощо). На підставі цього А. Чанишев робить висновок про своєрідний «матеріалістичний анімізм» Гомера, протиставляючи його орфіко-піфагорійським уявленням про душу як «самість», а тіло як «темницю» або «могілу» справжньої людини [6, с. 81; 92].

Якщо Гомер, цей останній рапсод героїчної епохи *bellum omnium contra omnes*, ще прославляв священне шаленство воїнів, які «виходили з себе», то вже Гесіод проповідує міщанську мораль помірності завойовника, що оволодів земельною ділянкою, αὐτός — господаря-домовласника. Нагадаємо зауваження Гайдегера: грецький термін οὐσία (можливі переклади: «буття, ество, сутність, субстанція»), спершу означав, власне, майно селянина, його садибу, земельну ділянку — коротше кажучи, все те, що має у своєму розпорядженні селянин у своїй господарській діяльності. Якщо продовжити аналогію, то αὐτός і є той самий гесіодівсько-гайдегерівський «пастух буття».

Філософія, що народжується саме в цей час, стає засобом раціоналізації цієї космологічної тожсамості. Визначальний займенник αὐτό, до якого звертаються Анаксимандр, Геракліт та Парменід, набуває філософського змісту «самості».

У сучасній історико-філософській літературі вже майже банальною стала думка про те, що знаменитий вислів Елейця

(«Перί φυσῆως», III) τὸ γάρ αὐτὸ νοεῖν τε καὶ εἶναι («те ж саме є мислення і буття») поклав початок європейської метафізичної традиції [4, с.7]. Ця думка спирається на гегелівське розуміння місця Парменіда в народженні античного філософування та на своєрідну інтерпретацію його найбільш відомого вислову М. Гайдеггером. Зокрема, останній у «Законі тотожності» писав про цей фрагмент: «Ми повинні визнати: у ранню епоху мислення, задовго до того, як воно приходить до закону тотожності, сама тотожність промовляє про себе, промовляє в такому реченні, яке наперед вирішує: мислення і буття разом належать одному й тому ж і якраз завдяки йому співналежні». І далі: «Буття визначене з тотожності як риса цієї тотожності. Навпаки, тотожність, як вона мислиться пізніше в метафізиці, виступає як риса буття. Тому виходячи з цієї метафізично репрезентованої тотожності ми не зможемо визначити ту тотожність, яку іменує Парменід» [5, с.71-72].

Можна впевнено стверджувати, що філософія досократиків не просунулася далі того розуміння тотожності, яке тлумачить її лише у формі звичайного займенника або поетичного епітета. Остаточної категоріальної визначеності вона набуває лише в діалогах Платона та метафізичних трактатах Аристотеля. Але адекватне розуміння цієї категоризації можливе лише з урахуванням тих культурно-соціальних процесів, що відбуваються у цей час в еллінській цивілізації.

«Ідентифікаційна криза» спіткала давньогрецький дух на самій вершині його зльоту. П'яте сторіччя до нової ери зазвичай вважають короткочасним зльотом грецького генія в усіх галузях культури: мистецтві, архітектурі, літературі, філософії та науці. Ці досягнення є сукупним ефектом зміни самосвідомості (зумовленої, зокрема, перемогою греків над персами, що сприяла усвідомленню переваг закону перед сваволею і деспотизмом), в ході якої формується уявлення про людину як самостійну (автаркичну) особистість. Закон набуває характеру раціональної правової ідеї, що підлягає обговоренню. Але сама ця можливість публічного обговорення призводить до визнання умовності будь-яких ціннісних конструктів і породжує софістичні збочення, які можна розглядати й як симптоми ідентифікаційної кризи. Символічним відображенням цієї кризи є створення великим Софоклом своєї найвидатнішої, як вважає більшість критиків, трагедії «Цар Едіп». Саме трагічна фігура Едіпа, який намагається протягом всієї п'єси з'ясувати власну

ідентичність, найбільшою мірою характеризує духовний стан пересічного стародавнього грека часів Перикла, який утратив свою родову тожсамість і намагається знайти своє справжнє «я». На допомогу розгубленій людині приходять діонісійські оргії, елевсинські містерії та умоглядна філософія.

Починаючи з Сократа і Платона, давньогрецький дух починає свою «другу навігацію». Платон здійснює переворот не тільки у філософії, але й у самій давньогрецькій ідентичності. Платонівський автарктичний (*αυταρκές*) космос у вигляді живого організму наближений за своєю структурою до піфагорійського, але, на відміну від нього, має єдине начало — тотожність, що є визначною характеристикою світу безсмертних зразків, які є його основою.

Це розмежування тотожного та іншого є основою ретельно розробленої космології, згідно з намірами, висловленими на початку «Тімея». Йдеться про ідеальний взірць для теорії ідеальної (тотожної собі) людини та ідеальної держави. Тотожність, таким чином, є для Платона категорією, що вказує на ідеальну саморівність Космосу, Людини та Держави. Небесний тотожний рух по колу повинен стати взірцем для людської душі, яка таким чином долає хаотичні афекти й потяги, і держави, що має базуватися на вічному та незмінному принципі справедливості, довкола якого організовуватиметься будь-яка суспільна діяльність.

Вчення Платона про тотожність, з одного боку, є уособленням давньогрецької ментальності, а з другого, є її діалектичним запереченням. Платон здійснює переворот не тільки в філософії, але й у самій ідентичності. Ще в давнину йому присвоїли титул суперника Гомера. Він здійснює «другу навігацію» давньогрецького духу до світу Самототожних Сутностей. Абстрактні побудови «Держави» і «Тімея», завдяки своїй живописній органічності та життєвій правдоподібності, були сприйняті як нова, після гомерівської, картина світу, причому більш правдива, ніж у Гомера. Всесвіт Платона — це космос, в якому земля — найменш божественне тіло, а земне життя тимчасове і обтяжливе поневіряннями душі, засудженої на працю. Всесвіт Гомера — це земне життя і схоже на нього життя олімпійських богів, де добро винагороджується, зло засуджується, мужність торжествує, навіть гинучи; віроломство карається, хай не відразу і не легкою ціною — але ніщо не вилучається і жодна з недосконалостей не

заперечується заради ідеальної досконалості. Гомер для Платона — це саме життя, відвернення і очищення від якого було метою і змістом платонівської мудрості. Платон визначає філософування як вправи у вмиранні та смерті, звільнення від емпіричного світу речей в ім'я космічної самототожності, чим відкриває нову добу давньогрецької ментальності.

Певним чином вчення Платона про тотожність можна вважати філософсько-поетичним апофеозом класичної античної космологічної епістемі тотожності. Ідентичність (ταύτότης) розглядається в цій семантичній епістемі як тотожність Космосу, Полісу та людській душі, філософська незворушність якої повинна відповідати нерухомості зоряних світил, на яких мешкають очищені діалектичним катарсисом самототожні блаженні людські душі.

Підбиваючи підсумок розвитку філософії свого часу, Аристотель уперше систематично аналізує майже всі філософські категорії, зокрема й категорію тотожності. Тотожність він називає «певним родом єдності буття» [1, с.146] та виокремлює чотири сенси цього поняття, або чотири типи тотожності, які ми наведемо не лише за аристотелівськими висловлюваннями, але й додаючи їм ті назви, які вони отримали завдяки перекладам Боєція у схоластиці. Це: акцидентальна (привхідна) тотожність (identitas accidentia, ταυτότης τω κατα συμβεβηκός), нумерична (числова) тотожність (identitas numerica, ταυτότης κατ' αριθμόν), видова (ейдетична) тотожність (identitas specifica, ταυτότης κατ' εἶδος) і родова (генерична) тотожність (identitas generica, ταυτότης τω κατα γένος). Поряд з цими типами тотожності ми повинні виокремити і п'ятий: процесуальну (ентелехійну) тотожність (identitas actualis, ταυτότης κατ' εντελέχεια). Аристотель уявляв світобудову подібно до людської діяльності, тобто Космос набуває у нього антропоморфних рис. Але вищою формою діяльності Стагірит вважав мислене споглядання; суб'єктом же цієї діяльності є лише Бог, який і є носієм абсолютної тотожності.

Розуміння Аристотелем цієї останньої тотожності як єдності думки та предмету думки, що втілюється у Νοῦς, є поверненням до розуміння тотожності елейцями, але на вищому рівні розвитку філософської рефлексії. Стагірит розглядає світ як втілення закладених у ньому ентелехій, що є відображенням загальноантичної космологічної епістемі тотожності у її динамічній (гераклітівській) та сталій (парменідівській) варіаціях. Він надає статусу абсолютної

тотожності нерухомому першодвигуну — єдиному Богові, що логічно виводиться з його філософського дискурсу. Абстрактні побудови «Держави», «Тімея» та «Метафізики» створюють нову картину світу, основою якої є космологічна тотожність. Небесний тотожний рух, скерований нерухожим світовим Розумом, стає взірцем незворушної людської душі, яка таким чином долає хаотичні афекти та спрямовується до світу вищих цінностей. Утім, цей переворот мав також інший наслідок. Завдяки військовій звитязі, учня Аристотеля, Александра Македонського та його полководців, грецька культура розповсюджується за межі античних полісів.

Якщо Аристотель відкрив світ безмежної духовної комунікації, то його учень став реальним володарем майже всього античного світу. Вихований великим наставником у дусі високої космологічної ідентичності, Александр завоював величезний географічний простір не заради втіхи та багатства. У підкорених землях він намагався втілити свою найсміливішу мрію — стерти відмінності між еллінами та «варварами», своїми та чужими, прокладаючи шлях до їхнього злиття через згоду та компліментарні стосунки. Загальний світ Александра, принаймні в ідеалі, мав бути побудований на загальнолюдськості, для якої існує лише одна відмінність — між людьми злими та добродійними. Геніальний македонський дикун влаштує грандіозні шлюбні святкування як форму братання Заходу та Сходу. Мрія досягти «східного краю землі» завершилася відкриттям для еллінів індійського світу, еллінський дух досяг сибірських меж Великого Євразійського степу. Наприкінці епохи Александра на півдні Небесних гір була прокладена найбільша торговельна комунікація античності — Великий шовковий шлях. Давній світ уперше об'єднався в єдиних межах соціокультурного та гео-економічного простору Євразії, де зустрілися три духовні парадигми давнього світу — грецька, індо-буддистська та китайська.

Раптове розширення просторового обрію в результаті завоювань Александра Македонського розширило горизонти давньогрецького духу, надихнувши його на третю, космополітичну навігацію. Замкненість держави-поліса змінилася відкритістю міста, що належало великій імперії. Виникає тип особистості, етнічної за походженням, але вихованої тодішньою загальногрецькою мовою (койне) на досягненнях грецької культури. Її визначною рисою стає індивідуалізм, прагнення гармонійного влаштування своєї душі у, здавалося б, безмежному географічному у та культурному просторі,

і через це досягнення особистої ідентичності. На допомогу такому індивіду приходять різноманітні «психотерапевти» того часу — філософи різних елліністичних шкіл. Стоїки, епікурейці, скептики та інші намагаються різними способами влаштувати «внутрішній космос» людини, надати йому незворушності у бурхливому морі буття. Визначною рисою «третьої навігації» стає її опертя не на чуття чи розум, а саме на людську волю. У «конкурентній боротьбі» цих шкіл, у змаганні за людські душі перемагають, безумовно, стоїки.

Стоїчна філософія, що панувала у греко-римському світі майже протягом чотирьох сторіч (II ст. до н.е. — II ст. н.е.), переорієнтувала загальноантичну модель тотожності у практичну площину, цілковито відкинувши цінність споглядання. Бачення космічного ладу стає для стоїків істотною умовою справжньої чесноти та практичної мудрості. Стоїцизм, особливо у його латинському варіанті, стає основою космополітичної ідентичності, проголошуючи ідею загальної рівності людей незалежно від їхнього соціального стану й етнічної приналежності.

Чимало дослідників розглядають I ст. до Р.Х. як вирішальний період зламу епох (Weltwende), коли раціоналізм, стрімкий потік якого вже за століття до цього помітно послабшав, остаточно втратив свою силу і почав здавати позиції. Захоплення видимим космосом і відчуття єдності з ним, що знайшли собі найяскравіше вираження у ранньому стоїцизмі, у свідомості багатьох людей почали поступатися місцем відчуттю того, що фізичний світ — принаймні, земна його частина — перебуває під впливом злих сил, і що душам слід шукати не єдності з ним, а порятунку від цього світу.

У перші століття нашої ери антична культура — культура космологічно обмеженої, замкнутої форми — переживає жорстоку кризу. Із уключенням малих автаркичних соціальних організмів у єдину Pax Romana відбувається розмивання меж полісів та етносів і, разом з тим, криза й руйнування всіх традиційних норм, що визначали ставлення людини до інших людей, до світу та до богів. Людина, відчужена від держави і, внаслідок руйнування традиційної системи суспільних зв'язків, також від інших людей, виявляється сам-на-сам зі світом і з самою собою. Звідси те напружене прагнення до самопізнання і самовіднайдення, що визначає духовний зміст цієї епохи.

Найбільш повним втіленням цієї ідентифікаційної кризи був гностицизм у його найрізноманітніших проявах. Стоїки, як відомо, ототожнювали космос із «великим роком богів і людей», припускаючи також тотожність космічної долі та провидіння. Роль особистості в космосі менш значна, ніж роль індивіда в житті поліса. Саме на цьому браку подібності гностики побудували свою критику космосу: зберігши саме поняття, вони з об'єкта ідеалізації зробили його об'єктом відкидання і критики. Космос гностиків був сповнений ворогуючих сил та влад. Віднайдення справжньої самості вони намагалися здійснити за межами цього ворожого до людини космосу.

Гностичний рух II-III ст. був справжньою революцією духу. Розвиваючись паралельно християнству та частково змішуючись з ним, гнозис був своєрідною «тінню» цього принципово нового духовного руху. Гностицизм, спекуюючи на давньогрецькій спадщині, еkleктично поєднував її зі східними впливами та набував дедалі більшої популярності у мультикультурній спільноті Римської імперії. Здавалося, що «корабель» античного духу остаточно затягне у безодню гностичного акосмічного аутизму.

Але давньогрецький дух зміг подолати цю спокосу, пристосувавши гностичні технології аутизму до ствердження загальнокосмічної гармонії. Ця остання, четверта «навігація» еллінського духу, безумовно, була пов'язана з неоплатонізмом. Неоплатоніки — Плотін, Амелій, Порфирій, Прокл та інші — надихнули пізньоантичну ідентичність Єлїстрофї: можливістю «повернення додому». Подібно до Одїсея, який після довгих мандрів повернувся до Ітаки, давньогрецький дух намагається осягнути себе у вищих містичних станах, які дають можливість злитися зі своєю справжньою «батьківщиною» — трансцендентним Єдиним.

Символічні образи втечі з рідної домівки, плавання вдалині від батьківщини та повернення під рідний дах є звичними метафорами Плотїна. Людська доля для нього — занедбаність на чужині, блукання в пїтїмї невігластва та пошук світла щирого буття. Метафора шляху походить ще від Гераклїта — шлях нагору й шлях униз задає схематику його онтологїї та космологїї, стаючи також імперативом морального життя людини: упасти, щоб піднятися; мандрувати у світї, не забуваючи «милу батьківщину». Людське існування уявляється йому постійною «одїсеєю» душі.

На відміну від плотинівської метафорично-образної мови, Прокл зображує цей шлях до справжньої самості у вигляді «діалектичної» схеми. Це вже згадувана тріада: *μονή* — *πρόοδος* — *επίστροφή*. В афінській школі неоплатонізму космологічна епістема тотожності набуває своєї завершеної форми — злиття мовчазної людської душі з невимовною безоднею все ж таки прекрасного та гармонійного Космосу. Апофатика стає останнім словом античної мудрості.

Вироком неоплатонізму була самотність його останніх, навіть найгеніальніших, творців. Більшість сучасників та співвітчизників Прокла, Дамаського та Симплікія шукали свою ідентичність уже за межами космологічної тожсамості — у причетності до Боголюдини та створеної Нею Церкви.

Відоображаючи цей світогляд, християнський апологет Іполит Римський проповідував, що церква — це «рятівний корабель у бурхливому морі світу. Корабель ширяє над морською безоднею, але не потопає, бо має досвідченого керманіча — Христа» [2, с. 48]. Але «мандри» цього корабля — то вже нова ера людської самосвідомості і новий предмет наших подальших розвідок.

Література

1. *Аристотель*. Метафизика // Аристотель. Сочинения в 4 томах. — Т. 1 / Аристотель; ред. и авт. предисл. В. Ф. Асмус. — М.: Мысль, 1976. — (Философское наследие) — С.63-368.
2. *Ипполит св., епископ Римский*. О Христе и антихристе. / Ипполит св., епископ Римский. — М. : Библиополис, 2008. — 400 с.
3. *Йегер В.* Пайдейя. Воспитание античного грека (эпоха великих воспитателей и воспитательных систем) / В. Йегер; [пер. с нем. М. Н. Ботвинника]. — Т.2. — М. : ГЛК, 1997. — 336 с.
4. *Лошаков Р.А.* Различие и тождество в греческой и средневековой онтологии / Р. А.Лошаков. — СПб.: Изд-во СПбГУ, РХГА, 2007. — 231 с.
5. *Хайдеггер М.* Закон тождества // Хайдеггер М. Разговор на проселочной дороге: сборник / [М. Хайдеггер, пер. с нем. / под. ред. А. Л. Доброхотова]. — М. : Высш. шк., 1991. — С. 69-79.
6. *Чанышев А.Н.* Эгейская предфилософия. / А. Н. Чанышев — М. : Изд-во МГУ, 1970. — 240 с.

Попов В. Ю.

ЧОТИРИ НАВІГАЦІЇ ДАВНЬОГРЕЦЬКОГО ДУХУ

«Второй навигацией» Платон называл умозрительное, спекулятивное познание. На основании этой метафорической аналогии в статье приводится оригинальный экскурс истории античной философии. При этом основой ее периодизации становятся идентификационные кризисы этой цивилизации, а новая философская рефлексия рассматривается как средство их преодоления на каждом этапе. Именно эта рефлексия становится основой концептов тождества в досократиков, Платона, Аристотеля, стоиков и неоплатоников.

Ключевые слова: «вторая навигация», агональность, идентификационный кризис, тождество, самость, идентичность, умозрение, космос, акосмизм, *Weltwende* (перелом эпох).

Popov V. U.

FOUR NAVIGATION OF THE ANCIENT GREEK SPIRIT

The expression «second navigation» (Plato) is often used to label speculative knowledge. On the basis of this metaphorical analogy one might create an original discourse of the history of ancient philosophy. In this case, the identification crises of this civilization become the ground of periodization, and a new philosophical reflection is treated as a means of overcoming them at each stage. This reflection becomes the basis of the concepts of identity for Pre-Socratics, Plato, Aristotle, Stoics and Neo-Platonists.

Keywords: «the second navigation», agonality, an identity crisis, identity, Self, identity, speculation, cosmos, anti-cosmologism, *Weltwende* (fracture of the ages).

Надійшла до редакції 17.02.2012 р.